

Jugoslavenska diplomacija i pitanje izručenja Ante Pavelića iz Argentine *

BOJAN SIMIĆ

Institut za noviju istoriju Srbije

Beograd, Srbija

smcbjn@yahoo.com

U radu se na osnovi izvora, literature i tiska analiziraju napori jugoslavenske diplomacije u cilju ekstradicije bivšega poglavnika Nezavisne Države Hrvatske Ante Pavelića tijekom pedesetih godina prošloga stoljeća i reakcije argentinskih državnih organa na te zahtjeve. Posebna pozornost obraća se na političku pozadinu tih reakcija i djelovanje jugoslavenskoga predstavništva u Buenos Airesu.

Ključne riječi: Jugoslavija; Argentina; Ante Pavelić; ekstradicija; diplomacija

Neposredno pred kraj Drugoga svjetskog rata veliki broj pripadnika poraženih snaga s teritorija Jugoslavije uspio se probiti u inozemstvo i ondje nastaniti. Iznimka nije bila ni Južna Amerika, kamo je politička emigracija počela pristizati koju godinu po završetku rata, nakon kraćega ili dužega boravka u Europi. Veliki broj političkih emigranata iz europskih zemalja završio je u Argentini, kojom je tada upravljao Juan Perón, a čija im je administracija ostavila otvorena vrata u skladu s politikom potrebe za radnom snagom i naseljavanjem nenaseljenih područja. Među njima su bili i nesporni ratni zločinci.¹ Put Argentine krenuli su i brojni jugoslavenski emigranti. Prema nekim izvorima, nakon Drugoga svjetskog rata onamo je pristiglo oko 15.000 ljudi, od čega oko 13.000 hrvatskih i 2000 srpskih političkih emigranata, među kojima su bili i brojni pripadnici ustaškoga i četničkoga pokreta.² Vjerojatno najpoznatiji politički emigrant s prostora Jugoslavije bio je Ante Pavelić, nekadašnji poglavnik Nezavisne Države Hrvatske (NDH).

* Članak je nastao kao rezultat rada u Institutu za noviju istoriju Srbije koji financira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija RS, na osnovi Ugovora o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2023. godini br. 451-03-47/2023-01/200016 od 3. 2. 2023.

¹ GOŃI, *The Real Odessa*, 100-251.

² KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 223, bilj. 2. Na istome mjestu Krizman navodi i podatak Međunarodnoga odbora za izbjeglice koji govori o 10.000 političkih izbjeglica iz Jugoslavije koji su došli u Argentinu.

Nakon skrivanja u Austriji i Italiji, Pavelić je u listopadu 1948. krenuo za Argentinu. Putovao je talijanskim brodom *Sestriere*, koji je u Buenos Aires stigao 6. studenog 1948. Sa sobom je imao lažnu putovnicu br. 74369 koju je izdao Međunarodni Crveni križ u Rimu 5. srpnja 1948. Putovnica je glasila na ime Aranyosa Pala, mađarskoga državljanina, udovca s troje djece, po zanimanju inženjera.³ Nakon dva mjeseca izvori Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) tvrdili su da je dobio nove argentinske osobne dokumente na drugo lažno ime.⁴ Prije nego što se posvetimo slučaju Pavelić navest ćemo neke primjere pokušaja ekstradicije koje su diplomatska predstavništva FNRJ provela u Južnoj Americi krajem četrdesetih godina.

Pitanje ekstradicije između FNRJ i država Južne Amerike nakon Drugoga svjetskog rata

Pored informiranja Ministarstva vanjskih poslova (MVP) u Beogradu o unutarnjoj i vanjskoj politici države domaćina, predstavništva FNRJ imala su i zadatak održavati kontakt s jugoslavenskim iseljenicima u tim zemljama. Početkom pedesetih godina Jugoslavija je na teritoriju Južne Amerike imala službena diplomatska predstavništva u tri države: Brazilu (Rio de Janeiro), Argentini (Buenos Aires) i Čileu (Santiago de Chile). Uz praćenje i usmjeravanje projugoslavenske emigracije, posebno je bilo važno javljati MVP-u o političkoj emigraciji i njezinu djelovanju protiv nove Jugoslavije. Kad bi se među njima pojavio i neki istaknutiji predstavnik ustaškoga ili četničkoga pokreta, postavljalo se pitanje njihove ekstradicije.

Poslanstvo FNRJ u Buenos Airesu već je tijekom 1947. tražilo izručenje nekih pripadnika ustaškoga pokreta koji su boravili u Argentini. Notom od 13. kolovoza argentinskom MVP-u predana je lista od sedam osoba koje je Jugoslavija potraživala zbog optužbi za ratne zločine. Na tom popisu bili su Josip Berković, Mirko Eterović, Ivo Bogdan, Vinko Nikolić, Danijel Uvanović, Marko Čolak i Stjepan Lacković. Primanje te note je potvrđeno, ali očigledno po njoj nije ništa učinjeno. Treba napomenuti da je taj popis bio prilično proizvoljan jer je bila riječ o pojedinim osobama za koje se nije moglo sa sigurnošću tvrditi da su osobno učinile neke zločine (Lacković, koji je bio Stepinčev tajnik, ili Berković kao poslanik u Slovačkoj), kao i o ljudima koji nisu bili u Argentini (Lacković) ili su već bili pokojni (Uvanović).⁵

³ Prema istraživanju argentinskoga istraživačkog novinara U. Goñija u sjedištu Crvenoga križa u Ženevi, navedeni broj putovnice ne odnosi se na Pavelića niti na bilo koje od njegovih poznatih lažnih imena. Goñi pretpostavlja da su ga izravno s broda odveli „Perónovi agenti” i da nije prošao nikakvu kontrolu. GOÑI, *The Real Odessa*, 225-226.

⁴ Po svjedočenju Pavelićeve kćeri Višnje, on se argentinskim vlastima prijavio tek u rujnu 1949. pozivajući se na Zakon o amnestiji za ilegalni ulazak u Argentinu proglašen dekretom br. 24.666/49 od 8. srpnja te godine. Argentinski dokumenti glasili su na ime Ante Serdar, a dokument je nosio broj 4.304.761. DELIĆ, „Djelovanje Ante Pavelića 1945. – 1953. godine”, 159.

⁵ Biografije spomenutih osoba vidi u: *Tko je tko u NDH*, 35, 43, 111, 228, 294-296, 409.

Poslanik Franc Pirc tražio je dodatni materijal i instrukcije kako da dalje postupa jer i Ante Pavelić „može stići svakog časa”.⁶ Postojao je i drugi popis, na kojem su se nalazili bivši pripadnici Jugoslovenske vojske u otadžbini Jakov Jovović i Najdan Brajović. On je bio predan 1. rujna.⁷ Upute iz Beograda išle su u pravcu traženja izručenja pojedinačnih osoba, a ne da poslanstvo pokušava tražiti opću zabranu primanja bivših pripadnika ustaškoga pokreta. Procjena je bila da će takva akcija imati više uspjeha. Međutim, ni to nije dalo nikakve opipljive rezultate.

Budući da je bilo zaduženo i za Paragvaj, poslanstvo u Buenos Airesu došlo je upute iz MVP-a da traži izručenja i osoba koje su se nalazile u toj zemlji. Tijekom proljeća 1947. Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača dostavila je dokumentaciju za zloglasnoga Vjekoslava Maksa Luburića, povjerenika svih logora u NDH, i doktora Marka Čolaka, za koga se navodilo da je „bivši ustaški logornik u Daruvaru i veterinarski savjetnik Ministarstva seljačkog gospodarstva NDH”. U dokumentaciji se nalazila i jedna Luburićeva fotografija „radi lakšeg pronalaženja”.⁸ S obzirom na to da se Luburić nalazio u Europi, a, kao što smo vidjeli, Čolak u Argentini, ti su zahtjevi bili bespredmetni.

Treba reći da je u tom periodu poslanstvo u Buenos Airesu dostavilo argentinskom MVP-u notu vezanu za Pavelića baziranu na pogrešnim informacijama iz nekog novinskog članka – da se on već nalazi u Argentini. Notu je podnio savjetnik poslanstva Dalibor Jakaša u svibnju 1947. U lipnju ili srpnju stigao je odgovor u kojem je pisalo da „osoba pod tim imenom nije stigla u Argentinu”.⁹

Poslanstvo FNRJ u Riju također je pratilo političku emigraciju, prije svega ustašku i manjim dijelom četničku, koja je nakon Drugoga svjetskog rata pristigla u Brazil. U odnosu na Argentinu taj broj nije bio velik: po službenim podacima, do kraja rujna 1948. uselilo se 480 Jugoslavena, od kojih je njih desetak poslanstvo istaknulo kao „najaktivnije” u djelovanju protiv FNRJ.¹⁰ Tijekom 1947. i početkom 1948. preko poslanstva u Riju zahtijevalo se izručenje Ede Bulata, nekadašnjega ministra u Pavelićevoj vladi i poslanika NDH u Rumunjskoj, ali bez uspjeha. U jednom trenutku on je bio čak i uhićen, ali je ubrzo pušten.¹¹ Otežavajuća okolnost bila je ta što Jugoslavija nije imala nika-

⁶ France Pirc (Sodražica, Slovenija, 1899. – Ljubljana, 1954.) završio je časničku školu u Austro-Ugarskoj, a pilotsku školu u Kraljevini Jugoslaviji. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata služio je u NDH u činu pukovnika, a tijekom 1943. prebjegao je u partizane. Godine 1944. dobio je čin general-majora. Nakon rata bio je zapovjednik zrakoplovstva jugoslavenske vojske. Poslanik u Buenos Airesu bio je od 1947. do 1949. SELINIĆ, *Partija i diplomatija u Jugoslaviji*, 71.

⁷ SR-DAMSP-PA, 1947., Argentina, f. 9, d. 26, s. 420383, „Izdavanje ratnih zločinaca” od 6. 10. 1947.

⁸ SR-DAMSP-PA, 1947., Razno, f. 124, d. 29, s. 46392, Izv. Pov. Br. 1590/47 Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača od 7. 4. 1947.

⁹ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, „Postupak u vezi sa traženjem Pavelića” od 20. 6. 1952.

¹⁰ SR-DAMSP-PA, 1949., Brazil, f. 14, d. 9, s. 48469, „Izveštaj o ratnim izbjeglicama” od 25. 11. 1949., 5, 9.

¹¹ SR-DAMSP-PA, 1947., Brazil, f. 17, d. 22, s. 44971, Pismo načelnika Odeljenja za međunarodne organizacije Lea Matesa upućeno Poslanstvu FNRJ u Rio de Janeiru od 22. 3. 1947.;

kvu pravnu konvenciju s Brazilom kojom bi se reguliralo pitanje ekstradicije. U razgovoru koji je poslanik Rajko Đermanović vodio u lipnju 1949. s vršiteljem dužnosti ministra vanjskih poslova Brazila Cyrom da Freitas Valleom dobio je odgovor da Brazil nema zakon protiv „krajnje desnice” i da „legalno ne mogu preduzeti ništa”.¹² Broj političkih emigranata porastao je početkom pedesetih godina, ali je i dalje u odnosu na onaj u Argentini bio malen, a njihova pojedinačna važnost manja.

U suštini, proces se u većini južnoameričkih država uglavnom svodio na sljedeće: kad bi poslanstvo FNRJ registriralo ulazak poznatoga pripadnika snaga koje su tijekom rata bile na protivničkoj strani, ono je dostavljalo dokazni materijal i eventualne optužnice ministarstvu vanjskih poslova zemlje domaćina. Rezultat toga bio je većinom odbijanje ili ignoriranje, osim rijetkih kratkotrajnih lišavanja slobode optuženoga i povremenih obećanja da će se slučajevi razmotriti.

Prvi zahtjev za ekstradiciju Pavelića

Jugoslavenska obavještajna služba relativno je brzo doznala za Pavelićev dolazak i prikupila brojne dokaze o njegovu boravku i djelovanju u Argentini. Osim početkom 1949., kad je boravio u okolici Córdobe, Pavelić je živio i djelovao u Buenos Airesu. Posljednja poznata adresa bila mu je u predgrađu prijestolnice Caseros. Ti podaci višestruko su verificirani: prvo preko nekadašnjega ustaškog dopukovnika Ćire Čudine, koji je radio u tzv. Emigrantskom hotelu, kroz koji su prolazile osobe koje su se useljavale, a zatim preko doktora Branka Benzona, bivšega poslanika NDH u Njemačkoj, Mađarskoj i Rumunjskoj, koji je imao dobre veze u Direkciji za emigraciju (*Dirección de Migraciones*), a koji se susreo s Pavelićem nakon njegova dolaska u Argentinu. Benzon je pomogao i pri dobivanju vize za Milana Stojadinovića, nekadašnjega predsjednika vlade i ministra vanjskih poslova Kraljevine Jugoslavije.¹³ Jugoslavenska diplomacija tvrdila je da su o Paveliću znala i tri službenika argentinske policije: Gregorio Luna Tores i dvojica navedena samo prezimenom, Landau i Worm.¹⁴

S vremenom su jugoslavenske vlasti dobivale sve veći broj informacija o Pavelićevu djelovanju i sve češćim skupovima njegovih pristaša. Samim tim postale su svjesne da argentinska policija ne poduzima ništa protiv njihova djelovanja. Takvih je sastanaka 1949. i 1950. bilo na desetke. Znalo se i za Pavelićevo liječenje početkom 1949. u jednoj njemačkoj klinici u Buenos Airesu

SR-DAMSP-PA, 1947., Brazil, f. 14, d. 9, s. 47675, „Godišnji konzularni izvještaj” od 27. 12. 1948., 7.

¹² SR-DAMSP-PA, 1949., Brazil, f. 14, d. 3, s. 413002, Izvještaj poslanika Rajka Đermanovića upućen Ministarstvu inostranih poslova od 9. 6. 1949.

¹³ SIMIĆ, *Stojadinović u Argentini*, 18-29.

¹⁴ SR-DAMSP-PA, 1951., Argentina, f. 3, d. 32, s. 45959, „Materijal rađen 15. 5. 1951. u vezi predaje note za traženje ekstradicije Pavelića od strane argentinskih vlasti”, 1-2.

(Hospital Alemán, Pueyrredón, Capital Federal).¹⁵ Tijekom 1949. poslanstvo FNRJ u Argentini poslalo je dva upita argentinskim vlastima o Paveliću jer je spomenut u jednom govoru u argentinskom parlamentu, ali nikakav odgovor nije dobiven. Nakon toga stigla je direktiva iz Beograda da se „ne pravi nikakvo pitanje vezano sa njim, da se ne pokazuje da nas on interesuje i da mi znamo da je on u Argentini”.¹⁶ Takvo stanje potrajalo je izvjesno vrijeme.

U travnju 1951., na desetogodišnjicu proglašenja NDH, Pavelić je sa svojim suradnicima donio odluku o formiranju hrvatske vlade na čelu s Džaferom Kulenovićem, prijašnjim potpredsjednikom, koji se nalazio u Siriji, a Pavelić je za sebe zadržao titulu poglavnika. Među članovima s posebnim zaduženjima bili su ustaški prvaci u Argentini: Vjekoslav Vrančić kao potpredsjednik, Petar Pejačević kao ministar vanjskih poslova, Jozo Dumandžić kao ministar pošta, telefona i telegrafa te Ivica Frković, koji je imenovan ministrom šuma i ruda. Pored njih bili su i ministri bez portfelja, tada u Argentini, Stjepan Hefer, Hilmija Bešlagić i Jozo Turina.¹⁷ Taj potez bio je kap koja je prelila čašu i vlasti FNRJ odlučile su se na konkretnu akciju u vidu zahtjeva za ekstradiciju Pavelića od argentinskih vlasti.

Ministarstvo vanjskih poslova sastavilo je 15. svibnja dokumentaciju od svih informacija sakupljenih tijekom godina. Pored pisanih informacija, dostavljene su i brojne fotografije i fotokopije dokumenata: 1. osam primjeraka Pavelićeve fotografije koju je imao na dokumentima pri dolasku u Argentinu; 2. osam primjeraka fotografije Pavelića snimljenog s grupom ustaške omladine na sastanku održanom 20. studenog 1949.; 3. osam primjeraka fotografije Pavelića snimljenog s grupom muslimana-ustaša na sastanku održanom 16. srpnja 1950.; 4. šest primjeraka fotokopije proglasa Hrvatske državotvorne stranke koju je Pavelić osnovao u Buenos Airesu; 5. šest primjeraka fotokopije članaka „Hrvatska država živi” i „Gjulhisar”, koji su izašli s punim Pavelićevim potpisom u godišnjacima u listu *Hrvatska* 1949. i 1950.; 6. šest primjeraka fotokopije članaka „La guerra Ideológica” i „Lex Yalta”, koji su izašli u reviji *Dinámica social* br. 5 i br. 6 iz 1951., a napisao ih je Pavelić pod pseudonimom A. S. Mrzlodolski; 7. jedan primjerak usporednih fotografija Pavelića iz kojega se vidi identičnost sa slikom na kojoj je prurušen, odnosno izgledom s kojim je stigao u Argentinu.¹⁸

Zahtjev za izručenje objavljen je u jugoslavenskom tisku 24. svibnja, a u njemu je bio sadržan najveći dio informacija koje je MVP prikupio o njegovoj djelatnosti po dolasku u Argentinu (zanimljivo je da se ne spominje lažno ime pod kojim je stigao u zemlju). U noti dostavljenoj argentinskom poslanstvu u Beogradu zatraženo je „hitno hapšenje i izručenje Pavelića” i zahtijevalo se da argentinska vlada poduzme potrebne mjere da se spriječi eventualni bijeg iz ze-

¹⁵ *Isto*, 1.

¹⁶ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, „Postupak u vezi sa traženjem Pavelića” od 20. 6. 1952.

¹⁷ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 246.

¹⁸ SR-DAMSP-PA, 1951., Argentina, f. 3, d. 32, s. 45959, „Materijal raden 15. 5. 1951. u vezi predaje note za traženje ekstradicije Pavelića od strane argentinskih vlasti”, 6; SIMIĆ, *Jugoslavija i Argentina 1946-1955.*, 178.

mlje. Sve to pratila je i Pavelićeva fotografija iz falsificirane putovnice s kojom je pristigao u Argentinu. Po pisanju *Borbe*, zahtjev je predan 9. svibnja 1951.¹⁹

U spomenutom dokumentu, a u nedostatku bilateralnih dokumenata, jugoslavenski MVP pozivao se na rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih naroda o ratnim zločincima i na činjenicu da je Argentina član te organizacije. Pored toga spomenut je finalni akt Interameričke konferencije o problemima rata i mira, čiji je Argentina bila potpisnik, kao i Moskovska deklaracija o ratnim zločinima, koju je prihvatila.²⁰

Treba napomenuti da je gotovo istovremeno FNRJ uputila Sjedinjenim Američkim Državama zahtjev za izručenje nekadašnjega ministra unutarnjih poslova NDH Andrije Artukovića. On je službeno objavljen u tisku nešto ranije, a zahtjev je predalo jugoslavensko veleposlanstvo u Washingtonu. U njemu se navodilo da Artuković živi u Los Angelesu i da je „odgovoran za bezbrojne zločine i pokolje”.²¹

Službeni odgovor na zahtjev za ekstradiciju Pavelića FNRJ, čini se, nije dobila. Bogdan Krizman piše da je argentinska vlada „brzo riješila taj zahtev ustvrdivši da se izbeglica pod tim imenom ne nalazi na argentinskom državnom teritoriju”.²² Da odgovor na notu nije službeno stigao svjedoče dokumenti poslanika u Buenos Airesu Miše Pavićevića iz 1952., a kasnije i Slavoljuba Petrovića iz 1956., koji nedvosmisleno kažu da poslanstvo FNRJ u Argentini nije dobilo nikakav službeni odgovor vezano za Pavelića.²³ Treba reći da u dokumentima iz 1957. koje Krizman citira postoje izjave jugoslavenskih diplomata da su dobili negativan odgovor na prvi zahtjev za ekstradiciju. Štoviše, na izjavu argentinskoga ministra vanjskih poslova da zahtjev iz 1951. nije uzet u razmatranje zbog „nepostojanja ugovora o ekstradiciji između dve zemlje” jugoslavenski veleposlanik Petrović najavio je da će objaviti ispravak „kako je sa službene strane odgovoreno da se Pavelić ne nalazi u Argentini”.²⁴ Moguće je da je bila riječ o taktici koja je predviđala da će se tvrdnjom kako je od Perónove administracije dobiven negativan odgovor ostaviti dojam na novu vladu s jasnim antiperonističkim stavom koji bi ju natjerao na akciju. Taj se adut koristio i poslije u razgovorima s predstavnicima nove vlade.

¹⁹ „Pavelićevo vršljanje po Argentini”, *Politika* (Beograd), 24. 5. 1951., 3; „Nota Ministarstva spoljnih poslova predata argentinskom poslanstvu”, *Borba* (Beograd), 24. 5. 1951., 5.

²⁰ SR-DAMSP-PA, Argentina, f. 3, d. 32, s. 45959, „Nota uručena argentinskom poslanstvu u Beogradu”, 3.

²¹ „Vlada FNRJ zatražila od američke vlade izručenje ratnog zločinca Artukovića”, *Politika*, 9. 5. 1951., 1. – Nakon zahtjeva došlo je do višegodišnjega procesa koji je završio odbijanjem izručenja. Više desetljeća kasnije zahtjev je ponovljen i Artuković je 1986. izručen Jugoslaviji. Suđeno mu je i osuđen je na smrt, ali kazna uslijed lošega zdravstvenog stanja nije izvršena. Umro je u zatvorskoj bolnici dvije godine poslije. SIMIĆ, *Jugoslavija i Argentina 1946-1955.*, 179.

²² KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 249.

²³ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, Pismo poslanika Pavićevića upućeno Ministarstvu inostranih poslova od 31. 8. 1952.; SR-DAMSP-PA, 1956., Argentina, f. 3, d. 15, s. 41703, „Zabeleška o razgovoru Ministra Petrovića sa potpredsjednikom argentinske vlade admiralom Rohasom dana 17. 1. 1956. godine”.

²⁴ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 35, s. 47875, Telegram Ambasade FNRJ u Buenos Airesu broj 33 upućen DSIP-u od 11. 4. 1957.; KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 398.

Ipak, jugoslavenska strana imala je drugi put do saznanja o sudbini svojega zahtjeva, i to preko svojega suradnika u argentinskoj administraciji. Riječ je o Emiliju de Mateisu, funkcionaru Odjeljenja za zemlje jugoistočne Europe u argentinskom MVP-u.²⁵ Radi se o čovjeku koji je surađivao s jugoslavenskim službama od 1949., kad je bio tajnik argentinskoga poslanstva u Rumunjskoj, kako se navodi, „na bazi simpatija za Jugoslaviju i prijateljstva”. U dokumentima je imao kodno ime „Parodi”. Prema informacijama koje je prenio de Mateis, nota za izručenje Pavelića izazvala je ljutnju u argentinskom MVP-u jer je bilo jasno da je Jugoslavija u Argentini razvila „svoju obaveštajnu delatnost”. U diskusiji koja se vodila spominjala su se rješenja da se Paveliću onemogući politički rad i da se zabrani rad njegove vlade. Bilo je i prijedloga da on napusti Argentinu. De Mateisov zaključak bio je da taj problem nije bilo moguće riješiti u okviru MVP-a „jer čitavu stvar ima u rukama lično predsednik Peron”.²⁶

Isti dokument navodi da je argentinski poslanik u Beogradu Francisco Javier Canosa više puta inzistirao na odgovoru na jugoslavensku notu, što je u argentinskom MVP-u protumačeno kao „istrčavanje i nezrelost”.²⁷ U srpnju 1951. Canosa se sastao s ministrom vanjskih poslova FNRJ Edvardom Kardeljom na Bledu. Tada je Kardelj naglasio da je za Jugoslaviju pitanje Pavelića i ustaške emigracije „vrlo važno i ozbiljno”, iako se možda tako ne čini u Argentini, čiji dužnosnici nisu dovoljno upoznati „ko su ti ljudi i šta su učinili u Jugoslaviji”. Canosa je izjavio da se Pavelićev slučaj „nalazi u kabinetu Perona, da on sam proučava stvar i da se nada da će naći za nju rešenje”. Kao vrijeme potencijalnoga rješenja naveo je period nakon izbora u studenom 1951., kad se očekivalo da Perón dobije novi mandat i učvrsti vlast.²⁸ Zanimljivo je da je Canosa poslije tvrdio da ga je slučaj Pavelić stajao karijere jer je navodno njegovo uporno inzistiranje kod argentinskoga MVP-a dovelo do njegova povlačenja iz Beograda.²⁹

Napori jugoslavenske diplomacije u cilju izručenja Pavelića između dva službena zahtjeva za ekstradiciju

Perón je ponovo izabran u studenom 1951., ali se stvari oko jugoslavenskoga zahtjeva za izručenje nisu bitnije mijenjale. S obzirom na to da nije bilo službenoga odgovora na traženje ekstradicije, jugoslavenski diplomati u Buenos Airesu počeli su se neformalno raspitivati o tome. Poslanik Mišo Pavi-

²⁵ Goñi navodi za Mateisa da je bio konzul u Marseilleu i da se tijekom rata bavio prodajom viza Židovima. U tom periodu navodno su ga vrbovali Nijemci. GOÑI, *The Real Odessa*, 76.

²⁶ SR-AJ-507/IX, 4/1-104, Pismo načelnika I uprave Veljka Mićunovića upućeno Spoljno-političkoj komisiji CK KPJ od 4. 2. 1952., 2; SIMIĆ, *Jugoslavija i Argentina 1946-1955.*, 179-181; DELIĆ, „Djelovanje Ante Pavelića 1945. – 1953. godine”, 171-172.

²⁷ *Isto*.

²⁸ SR-AJ-836-I-3-b/63, „Zabeleška o razgovoru ministra inostranih poslova E. Kardelja sa Poslanikom Argentine g. Kanosom dana 19 jula 1951 godine u 12 sati na Bledu”.

²⁹ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, Šifrirano pismo poslanika Pavićevića upućeno Ministarstvu inostranih poslova od 15. 12. 1952., 1.

ćević imao je niz razgovora s više argentinskih funkcionara i predstavnika diplomatskoga kora u argentinskoj prijestolnici. Ono što je primijećeno jest vezivanje za slučaj Artuković i odbijanje da se on izruči Jugoslaviji, jer je bilo teško povjerovati „da bi Argentina sa svojim poznatim pronacističkim simpatijama htela učiniti za FNRJ nešto više nego što to čine SAD u pogledu ekstradicije ratnih zločinaca”. Drugo, što je Pavićević posebno naglasio, jest tradicija Argentine u pogledu ekstradicija, odnosno da u njoj „uživaju azil desetine ratnih zločinaca iz drugih evropskih zemalja”. Kao primjer spomenuo je Belgiju, koja čak i ne pokušava tražiti izručenje svojih zločinaca. Njegov zaključak iz obavljenih razgovora bio je „da ne samo Peron, već nijedna vlada koja bi došla sutra na vlast u Argentini neće i ne bi izručila Pavelića, jer su argentinske tradicije protiv ekstradicije”.³⁰ Navedeno je značilo da bi se trebalo okrenuti drugom rješenju, a to bi po Pavićeviću bilo protjerivanje Pavelića.

Ono što se može zaključiti jest da je u ovom periodu taktika argentinskih vlasti bila stvoriti dojam da se on preselio u Urugvaj. Na to je trebalo upućivati njegovo obraćanje preko radija u Montevideu, kao i jedan intervju u kojem se sugeriralo da je upravo tamo. Da je u jednom trenutku bilo dilema je li Pavelić stvarno u Urugvaju potvrđuje i intervju predsjednika Vlade FNRJ Josipa Broza koji je dao brazilskome novinaru, u kojem je na izravno pitanje gdje se on nalazi odgovorio: „Možda je sad prešao u Urugvaj, ali je dosad bio u Argentini.”³¹ Isto je tvrdio i nekadašnji argentinski poslanik u Beogradu Canosa.³² Ipak, demantiji te mogućnosti stigli su s više strana.

I sâm iseljenik u Argentinu, Milan Stojadinović na sastanku s jugoslavenskim obavještajcima u prosincu 1952. jasno je rekao da su izjave argentinskih vlasti da se Pavelić s ustašama nalazi u Urugvaju netočne. On je tvrdio da su oni u Buenos Airesu, ali da su zbog zabrane djelovanja prinuđeni oglašavati se preko Montevidea.³³ I saznanja UDBA-e tijekom 1952. upućivala su na to, odnosno da postoji dogovor s argentinskim vlastima da se prikaže da je Pavelić prešao u Urugvaj, iako se on „relativno vrlo slobodno kretao u Buenos Ajresu”. O Paveliću se pisalo da je veoma sumnjičav da bi mu netko mogao postati preopasan takmac za vodstvo, što je dovelo do toga da je mijenjao osobe iz svojega okruženja i, kako se navodi, na odgovorna mjesta postavljao „potpuno beznačajne ljude”.³⁴ Što se tiče odnosa argentinskih vlasti prema Paveliću i njegovoj grupi, konstatirano je da je on ostao nepromijenjen. Pavelić je navodno bio u kontaktu s Perónom preko bivšega Mussolinijeva ministra Edoarda Moronija i argentinskoga ministra za javne radove generala Juana Pistarinja. Od članova

³⁰ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, „Pitanje A. Pavelića” od 21. 5. 1952.

³¹ SR-AJ-836-IV-1-a/84, „Intervju maršala Tita dopisniku Brazilijanskog ilustriranog lista ‘Kruzeiro’ Lucianu Carneiru, 28. XI 1952.”

³² SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, Šifrirano pismo poslanika Pavićevića upućeno Ministarstvu inostranih poslova od 15. 12. 1952., 1.

³³ SR-IAB-BIA-70900415/97-3, „Zabeleška sa održanog sastanka sa Mercedesom dana 3. XII. 1952.”

³⁴ PAVLOVIĆ, *Istorija građanskih partija u Jugoslaviji*, 186.

aktualne vlade, UDBA je tvrdila da s njim surađuje ministar pošta Oskar Nikolini, koji je navodno zaposlio Pavelićeva sina kao činovnika u svojem resoru. Za njegova suradnika Ivana Asančaića pisalo se da „ima vrlo dobre veze” u policiji.³⁵ Inače, tijekom ožujka 1952., prema saznanjima poslanstva FNRJ, grupa ustaša predvođena Vjekoslavom Vrančićem primljena je kod ministra Pistari-nija, kad im je on navodno obećao „svu potrebnu podršku”.³⁶

Nakon analize situacije po pitanju Pavelića zamjenik ministra vanjskih poslova Veljko Vlahović obratio se u ime Ministarstva poslanstvu u Buenos Airesu u proljeće 1952. godine. On je zaključio da je jasno da su za uspjeh ek-stradicije „nade male” i da je zbog unutarnjega zakonodavstva teško „postići čak i proterivanje”. Znal se da Argentina nije bila obvezana međunarodnim konvencijama u pitanju ratnih zločinaca. I pored toga uputa je bila da se ustaše „ne smeju pustiti na miru”. Vlahović je poslanstvu predlagao izravan kontakt s Perónom da bi mu se predočilo što Pavelić predstavlja za Jugoslaviju i kako to može utjecati na međudržavne odnose. U pismu je najavljena priprema od-govarajuće promemorije koju je trebalo uručiti predsjedniku Argentine.³⁷

Krajem kolovoza 1952. Pavićević je rezimirao ponašanje argentinskih vlasti na zahtjeve za ekstradiciju koje im je uputila FNRJ. Naveo je da se radilo ili o kurtoaznim odgovorima („dostavili smo predmet nadležnim vlastima”), ili negativnim po pitanju zahtjeva iz ranijih godina, ili da nije dobiven nikakav odgovor, kao u slučaju Pavelića.³⁸ To nije značilo da se akcija jugoslavenskih diplomata obustavlja, nego je nastavljena službenim i neformalnim kanalima.

Tijekom razgovora između jugoslavenskoga poslanika Pavićevića i tajnika argentinskoga MVP-a Roberta Belachea, vođenog 20. siječnja 1953., argen-tinski funkcionar također je ustvrdio da je Pavelić u Urugvaju. Tu je vijest, navodno, dobio od jednoga inženjera porijeklom iz Jugoslavije dvadesetak dana prije razgovora. Pavićević je rekao da osobno ne vjeruje da je Pavelić u Urugvaju. Belache je u jednom trenutku rekao: „A zašto ga ne ubijete? Dva do tri metka i gotovo! Eto sad je u Montevideu, pošaljete grupu ljudi tamo i oni likvidiraju stvar!” Poslanik je odgovorio da je Jugoslavija „civilizovana drža-va” i da su to „Pavelićeve metode” kojima se neće služiti jer postoje „redovni doduše sporiji putevi”.³⁹ S obzirom na to da Pavelić nije bio u Urugvaju, pa bi i slanje bilo kakvih organiziranih grupa tamo bilo bespredmetno, jasno je da se ovdje radilo o provokaciji i nekoj vrsti ispitivanja koliko druga strana stvarno zna i kako će reagirati.

³⁵ *Isto*, 187-188.

³⁶ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, „II deo (Posleratne akcije Paveli-ća uperene protiv FNRJ)”, 2.

³⁷ SR-AJ-836-I-3-b/63, Šifrirano pismo St. pov. 1171 od 9. 6. 1952., 1-2; SIMIĆ, *Jugoslavija i Argentina 1946-1955.*, 182-183.

³⁸ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, Pismo poslanika Pavićevića upu-ćeno Ministarstvu inostranih poslova od 31. 8. 1952., 1.

³⁹ SR-DAMSP-PA, 1953., Argentina, f. 2, d. 12, s. 42769, „Zabeleška o razgovoru vođenom 20. 1. 1953.”; SIMIĆ, *Jugoslavija i Argentina 1946-1955.*, 184-185.

Početak 1953. nije bilo ni najmanje dileme da je Pavelić u Buenos Airesu jer ga je vidio i jedan službenik poslanstva FNRJ.⁴⁰ U isto vrijeme poslanik Pavićević dobio je i neizravno priznanje da je bivši poglavnik NDH još uvijek u Argentini tijekom razgovora sa savjetnikom argentinskoga MVP-a Carlosom Ferrom, koji je ponovo imenovan za otpravnika poslova u Beogradu. Ferro je kao način da se prevladaju trenutačne poteškoće sugerirao jugoslavenskoj strani da argentinskom MVP-u predloži sklapanje konvencije o ekstradiciji ratnih zločinaca.⁴¹

Iako je jasno da je jugoslavenska diplomacija znala da se Pavelić ne nalazi u Urugvaju, izostanak službenoga demantija te zemlje naveo ih je da zatraže službeni odgovor. U *aide mémoire* predanom urugvajskoj vladi 15. veljače 1953. taksativno su navedeni svi „dokazi” o tome da se bivši poglavnik NDH nalazi na teritoriju te države. Radilo se o članku objavljenom u talijanskom listu *Epoca*, nekoliko članaka objavljenih u listu *Hrvatska* koji je izlazio u Buenos Airesu, kao i obraćanju na radijskoj stanici Montevideo.⁴² Kao što je rečeno, sve navedeno bilo je u službi obmanjivanja šire javnosti, a prije svega jugoslavenske diplomacije, o Pavelićevu kretanju. O tome svjedoči i činjenica da je direktor u argentinskom MVP-u Speroni dva dana nakon objave članka u talijanskom listu upitao poslanika Pavićevića: „Vi ne verujete da je Ante Pavelić ovde?” Poslanik FNRJ u Buenos Airesu također je vjerovao da nema nikakve dileme da argentinske vlasti stoje iza navedene priče, kao i da izbor Urugvaja nije slučajna – zbog zategnutih odnosa između dvije zemlje.⁴³ Bilo kako bilo, Jugoslavija i Argentina nastavile su svaka sa svojim aktivnostima po ovom pitanju, a jugoslavenska diplomacija odlučila se za sporiji put, koji je podrazumijevao pravnu proceduru i koji je u tom trenutku bio „jedino moguć i koristan da se nešto postigne”.⁴⁴

Pokušaji da se ostavi dojam da je Pavelić u Urugvaju nastavili su se i idućih godina. Tako je čuveni talijanski novinar Indro Montanelli⁴⁵ u svojem članku naslovljenom „Pavelic”, objavljenom u ljeto 1955. u listu *Corriere della Sera*, nedvosmisleno napisao da je poglavnik prešao iz Italije u Urugvaj.⁴⁶ I sam ustaški tisak poslije je pisao kako je poglavnik u znak zahvalnosti za gostoprimstvo Argentine prilikom intervjua koje je davao različitim novinama izričito

⁴⁰ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, „Osvrt na problem Pavelića i ustaške emigracije u Argentini” od 25. 2. 1953., 6.

⁴¹ SR-DAMSP-PA, 1953., Argentina, f. 2, d. 12, s. 49220, Šifrirano pismo poslanika Pavićevića upućeno Ministarstvu inostranih poslova od 15. 1. 1953.

⁴² SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, Aide-memoire upućen vladi Urugvaja od 15. 2. 1953.

⁴³ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, „Osvrt na problem Pavelića i ustaške emigracije u Argentini” od 25. 2. 1953., 3-5.

⁴⁴ SR-DAMSP-PA, 1953., Jugoslavija, f. 47, d. 10, s. 42859, Odgovor Ministarstva inostranih poslova Poslanstvu FNRJ u Argentini od 2. 4. 1953., 3.

⁴⁵ Indro Montanelli (1909. – 2001.), talijanski pisac i novinar. Smatra se jednim od najvažnijih talijanskih novinara XX. stoljeća i simbolom najtiražnijega i najvažnijega dnevnika *Corriere della Sera*, za koji je radio od 1938. do 1973. i od 1995. do 2001. Zanimljivo je da je u isto vrijeme objavio i intervju sa Stojadinovićem. SIMIĆ, *Stojadinović u Argentini*, 139-145.

⁴⁶ „Pavelic”, *Corriere della Sera* (Rim), 19. 7. 1955., 6.

tražio da se ne navodi da je u toj zemlji, nego da se napiše da je razgovor vođen „na kome zrakoplovu ili u bilo kojoj drugoj južnoameričkoj zemlji”.⁴⁷

Nakon Perónova pada u rujnu 1955., kad ga je zamijenila vojna hunta koja je sebe nazivala Oslobodilačka revolucija, situacija za vodeće ljude ustaškoga pokreta pogoršala se zbog jasnih veza s njegovim režimom. Vjekoslav Vrančić i Ivan Asančaić platili su listu *La Razón* da 23. studenog objavi njihovu izjavu u kojoj se navodi da se nijedan Hrvat u Argentini nije angažirao „u domaćim i stranim akcijama” smijenjene vlade „sa ili bez oružja”.⁴⁸ Pavelić je također u intervjuu koji je dao utjecajnom argentinskom listu *La Prensa* izrekao da nijedan Hrvat nije bio u Perónovoj službi i da su takve tvrdnje „potpuno netačne”.⁴⁹

Odlazak Peróna s vlasti iskoristilo je poslanstvo FNRJ u Buenos Airesu da pokrene široku propagandnu djelatnost uperenu protiv Pavelića. Prema tvrdnjama jugoslavenskih predstavnika u Argentini, čak 35 listova objavilo je članke s Pavelićevim fotografijama i opisima njegovih zločina u Jugoslaviji. Argentinski tisak koristio je materijal koji su im dostavili službenici jugoslavenskoga poslanstva, kao i brošuru koju je izdao jedan, kako se navodi, „priatelj-novinar”. Vjerojatno je riječ o osobi koja je za određeni honorar napisala publikaciju prema instrukcijama iz poslanstva. U samom Buenos Airesu ta se brošura prodavala na više mjesta, a „u metroima i drugim javnim mestima danima su stajali ogromni plakati sa nacrtanim krvavim rukama Pavelića”.⁵⁰ Pokušaj je napravljen i kod novih argentinskih vlasti. Poslanik Petrović razgovarao je s potpredsjednikom vlade admiralom Isaacom Rojasom.⁵¹ Petrović je zaključio da se ustaše nikako ne mogu smatrati „političkim emigrantima” i da njihov „destruktivni rad” utječe na dobre odnose između dvije države. Rojas je djelovao zainteresiran za rješavanje problema i dao je određena obećanja, ali je na tome uglavnom i ostalo.⁵²

Pomoćnik ministra vanjskih poslova García u razgovoru s Petrovićem otvoreno je pitao koliko Jugoslaviji smeta Pavelićev boravak u njegovoj zemlji. Nakon obrazloženja koje je dobio od Petrovića o zločinima ustaša upitao je kako bi FNRJ gledala na to ako bi Argentina protjerala Pavelića sa svojega teritorija. Poslanik je na svoju ruku odgovorio: „Proterajte ga, bićemo zadovoljni.” García je na kraju ustvrdio da je to njegov osobni stav i da će pokušati pokrenuti

⁴⁷ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 397.

⁴⁸ ADRIANO, CINGOLANI, *Nationalism and Terror*, 400.

⁴⁹ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 35, s. 48604, „Argentinska ‘La Prensa’ o atentatu na Pavelića”.

⁵⁰ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 2, s. 42543, „Argentinsko-jugoslavenski odnosi i naša aktivnost u 1956 godini”, 16.

⁵¹ Slavoljub Đera Petrović (Niš, 1920. – Beograd, 2013.), borac NOB-a i rukovodilac Juga Srbije, član AVNOJ-a, poslanik Savezne skupštine, jugoslavenski veleposlanik u više zemalja Europe, Afrike i Latinske Amerike, pomoćnik saveznoga sekretara za vanjske poslove. O svojim ratnim i diplomatskim iskustvima ostavio je memoare pod nazivom *Sećanje i zapisi borca i diplomate*.

⁵² SR-DAMSP-PA, 1956., Argentina, f. 3, d. 15, s. 41703, „Zabeleška o razgovoru Ministra Petrovića sa potpredsjednikom argentinske vlade Rohasom dana 17. 1. 1956 godine”.

pitanje u svojoj vladi.⁵³ Reakcija iz Beograda na taj razgovor stigla je brzo i u njoj je poslanik Petrović ukoren, a objašnjeno mu je da FNRJ ne odustaje od svojega principijelnog stava o zahtjevu za ekstradiciju. Njemu je savjetovano neka izjavi da je stav o prihvaćanju protjerivanja koji je iznio u razgovoru njegov osobni.⁵⁴

Tijekom 1956. nije bilo pravih pomaka po pitanju jugoslavenskih napora da se s argentinskim vlastima riješi problem Pavelića. Ono što je poslanstvo smatralo pozitivnim jest činjenica da je to pitanje tema u razgovorima s članovima nove vlade i da su oni sad mnogo bolje upoznati s njim, kao i dio novinara, a samim time i argentinska javnost.⁵⁵ Nova vlada promatrala je pitanje Pavelića i ustaša kao breme zaostalo iz Perónova vremena, ali nije imala dovoljno ni motiva ni snage da se time stvarno pozabavi.

Drugi zahtjev za ekstradiciju Pavelića

Situacija oko Pavelića naglo se promijenila 1957., i to kao posljedica atentata koji je na njega izveden na ulicama Buenos Airesa. Pod nedovoljno jasnim okolnostima, prema Paveliću je 10. travnja „čovjek visokog rasta i mršavog tela” ispalio šest metaka, od čega su ga dva pogodila. Dok je bježao nakon pucnjave, atentatoru se pridružio još jedan čovjek te su obojica „nestala u tamnoj noći”.⁵⁶ Mnogo godina kasnije Blagoje Jovović, nekadašnji borac Jugoslovenske vojske u otadžbini, preuzeo je odgovornost za atentat.⁵⁷ Već dva dana nakon pucnjave u argentinskom listu *La Prensa* izašao je članak o atentatu, intervju i fotografija Pavelića iz bolnice u Buenos Airesu. U njemu je bivši poglavnik optužio jugoslavensku ambasadu za organizaciju atentata, dodavši da ona nije izravno umiješana, nego je „povezana preko neke organizacije”.⁵⁸

Bilo kako bilo, događaj je cijelom svijetu otklonio sve sumnje da se Pavelić nalazi u Argentini, a to je jugoslavenskoj diplomaciji bio znak za ofanzivu.

⁵³ SR-DAMSP-PA, 1956., Argentina, f. 3, d. 10, s. 4339, Šifrirano pismo Poslanstva FNRJ u Argentini upućeno Sekretarijatu za inostrane poslove pov. 725 od 27. 12. 1955.

⁵⁴ SR-DAMSP-PA, 1956., Argentina, f. 3, d. 10, s. 4339, Pismo Srđe Price ispred Trećeg odjeljenja DSIP-a upućeno Poslanstvu FNRJ u Buenos Airesu od 13. 1. 1956.

⁵⁵ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 2, s. 42543, „Argentinsko-jugoslavenski odnosi i naša aktivnost u 1956 godini”, 17.

⁵⁶ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 392-395.

⁵⁷ Prema istoj verziji, drugi čovjek koji se spominje bio je Milo Krivokapić. Radio-televizija Srbije emitirala je početkom 2020. specijalnu emisiju posvećenu Jovoviću, u kojoj su pored tada jedine preživjele članice zavjereničke grupe Mileve Gaćeša Pićan govorili historičari, novinari i članovi Jovovićeve obitelji. „Oko magazin: Blagoje Jovović i Ante Pavelić – bilo jednom u Argentini”.

⁵⁸ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 35, s. 48604, „Argentinska ‘La Prensa’ o atentatu na Pavelića”; KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 398. Jugoslavensko veleposlanstvo u Meksiku prenijelo je pisanje Associated Pressa da je Pavelić prvobitno rekao da je atentator bio službenik veleposlanstva FNRJ u Buenos Airesu. SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 35, s. 47943, Telegram Ambasade FNRJ u Meksiku upućen Državnom sekretarijatu za inostrane poslove od 12. 4. 1957.

Već 13. travnja u argentinskom listu *Democracia* objavljena je izjava tajnika veleposlanstva FNRJ u Argentini Predraga Grabovca pod naslovom „Hoćemo Pavelića živa da bismo ga osudili zbog njegovih zločina”. U njoj Grabovac kaže da će jugoslavenska vlada inzistirati na njegovoj ekstradiciji bilo zbog zločina „protiv čovječanstva bilo naprosto kao običnog zločinca”.⁵⁹ Navedena je najava zahtjeva za izručenje koji je uslijedio idućih dana, a bio je baziran na argentinskom zakonu o izručenju „običnih” zločinaca (čl. 646., st. 2., čl. 648., st. 2. i čl. 651. Zakonika o kaznenom postupku).⁶⁰ Zahtjev je s pratećom dokumentacijom predan argentinskom MVP-u 16. travnja.⁶¹ Jasno je da se ovoga puta pokušalo igrati na kartu zakona koji u Argentini postoji i primjenjuje se, dok se pritom nudio reciprocitet koji je jugoslavenska strana bila spremna prihvatiti. Pritisak je napravljen i na MVP Argentine i na argentinskoga veleposlanika u Beogradu.⁶² Kao neka vrsta nadoknade nudilo se brzo rješavanje pitanja nacionalizirane argentinske imovine u Jugoslaviji.⁶³

Kampanja protiv Pavelića imala je uspjeha u argentinskom tisku. Svi veći listovi u zemlji objavili su članke u kojima se govorilo o njegovoj odgovornosti za zločine u Jugoslaviji.⁶⁴ Osnovne smjernice za tu kampanju dao je jugoslavenskom veleposlanstvu u Buenos Airesu podtajnik za vanjske poslove Mladen Iveković, a ona je predviđala da tisak pored izručenja spominje i protjerivanje.⁶⁵ Argentinske vlasti počele su postupati po zahtjevu, ali dok se pripremalo uhićenje, Pavelić je promijenio lokaciju. Argentinska i jugoslavenska strana optuživale su jedna drugu za njegov bijeg. Argentinski organi tvrdili su da su upravo Jugoslaveni alarmirali Pavelića jer je tisak pisao o zahtjevu za ekstradiciju prije nego što su ga oni dobili, a Jugoslaveni su njima spočitavali nedovoljnu bud-

⁵⁹ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 36, s. 412933, „Prevod izjave sekretara Grabovca dane dopisniku lista 'Democracia' 13. IV. 57 g.”; KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 399-400.

⁶⁰ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 35, s. 48388, IV odjeljenje DSIP-a, Pov. broj 48074 od 15. 4. 1957.; KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 400-401.

⁶¹ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 15, s. 420099, „Zabeleška o razgovoru ambasadora Slavoljuba Petrovića sa ministrom inostranih poslova Laferrere-om 16. IV. 1957. godine”.

⁶² SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 35, s. 48452, „Zabeleška o razgovoru drž. potsekretara dr. Mladena Ivekovića s ambasadorom Argentine Roigt-om, dana 16 aprila 1957”. Inače, dvije države podigle su diplomatska predstavništva na rang veleposlanstva početkom 1956.

⁶³ Radilo se o imovini procijenjene ukupne vrijednosti od 21.239.340 dinara po cijenama iz 1938. Veći dio toga iznosa odnosio se na Predionice i tkaonice Maribor (17.592.672 dinara, odnosno oko 360.000 dolara). Ostatak su bile uglavnom zgrade i zemljište. Ovaj problem riješen je tek ugovorom iz 1964. kojim se jugoslavenska strana obvezala platiti 450.000 dolara. SIMIĆ, *Jugoslavija i Argentina 1946-1955.*, 62-63.

⁶⁴ Veleposlanstvo FNRJ u Buenos Airesu prikupilo je čak 108 članaka objavljenih u argentinskom tisku nakon atentata na Pavelića koji su govorili o ustaškim zločinima tijekom Drugoga svjetskog rata. SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 36, s. 411477, Šifrirano pismo Ambasade FNRJ u Buenos Airesu upućeno Ministarstvu inostranih poslova od 16. 5. 1957.; KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 415.

⁶⁵ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 35, s. 48388, Pismo Mladena Ivekovića Ambasadi FNRJ u Buenos Airesu od 15. 4. 1957.; KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 401.

nost.⁶⁶ Pavelić se uspješno krio u samom Buenos Airesu oko tri mjeseca, dok nije odlučio napustiti Argentinu. Nakon nekoliko mjeseci boravka u prijestolnici Čilea Santiagu krajem studenoga 1957. prebacio se u Francovu Španjolsku, gdje se osjećao sigurnije. Ondje je ostao do smrti u prosincu 1959.⁶⁷

Očito nesvjesni činjenice da se Pavelić više ne nalazi u Argentini, predstavnici FNRJ nastavili su raditi na njegovoj ekstradiciji. Peko Dapčević, koji je kao član Saveznoga izvršnog vijeća u travnju 1958. boravio u Argentini na inauguraciji novoga predsjednika Artura Frondizija, nije Pavelićev slučaj postavljao u službenoj formi. Ipak, u razgovorima koje je vodio napomenuo je da jugoslavenska strana smatra da to „predstavlja jedno moralnopolitičko pitanje” i da se nada da će ga nova demokratska vlada razumno riješiti, čime će, „između ostalog, pokazati da želi proširiti saradnju sa našom zemljom”.⁶⁸

U zemlji je Pravni savjet Državnoga sekretarijata za inostrane poslove (DSIP) ozbiljno razmatrao Pavelićev slučaj i tijekom proljeća i ljeta 1958. Naime, veleposlanstvo Argentine obavijestilo je DSIP da je zahtjev za ekstradiciju Pavelića vraćen zbog toga što u izričitoj formi nije ponuđen reciprocitet po pitanju ekstradicije i što prethodno nije dobiveno jamstvo da on neće biti osuđen na smrtnu kaznu, jer ona nije bila predviđena u argentinskom kaznenom zakonu. Veleposlanstvo FNRJ u Buenos Airesu mislilo je da je riječ o svjesnom odgađanju jer se čekala promjena vlade u zemlji, pa bi se rješavanje ovoga neugodnog pitanja prepustilo novoj vladi.⁶⁹ Na širem sastanku pravnoga tima DSIP-a i drugih zainteresiranih organa zaključeno je da bi se mogla dati izjava da sudovi FNRJ neće Pavelića osuditi na smrt jer se samim prihvaćanjem reciprociteta prešutno prihvaćaju svi uvjeti iz argentinskoga zakonodavstva, pa i taj.⁷⁰ Na taj zaključak pravnoga tima reagirao je državni sekretar za vanjske poslove Koča Popović svojom primjedbom da, s obzirom na to da se „u krajnjoj liniji” ne očekuje da će Pavelić biti izručen, ne treba ići na davanje zatražene izjave vezano za smrtnu kaznu. Popovićev zaključak bio je da se pričekava eventualno povoljnije vrijeme kad bi argentinska vlada željela pokrenuti postupak izručenja. Pravni savjet smatrao je da bi to značilo prekid procedure, a samim time dalo argentinskoj strani izgovor da prestane tragati za Pavelićem, što bi u krajnjem slučaju dovelo do oživljavanja ustaške djelatnosti u Argentini.⁷¹ Ipak, Koča Popović ostao

⁶⁶ SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 15, s. 420098, „Zabeleška o razgovoru ambasadora Slavoljuba Petrovića sa pomoćnikom ministra inostranih poslova Rodolfo Garcia Ariz-om dana 26. IV. 1957 godine”. Garcia Arias sličnu je argumentaciju iznio i predstavnicima izraelskoga veleposlanstva koji su se zanimali za slučaj Pavelić. SR-DAMSP-PA, 1957., Argentina, f. 4, d. 14, s. 420091, „Zabeleška o razgovoru sa Moshe Avidan-om, ministrom savetnikom Izraelske Ambasade u Buenos Airesu” od 31. 5. 1957.

⁶⁷ KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, 420-428.

⁶⁸ SR-AJ-130-613, „Izvjestaj sa puta u Argentinu u vezi sa predajom vlasti novoizabranom pretsjeddniku Frondiziju”, 8.

⁶⁹ SR-AJ-212-8-8, „Pitanje ekstradicije Pavelića” od 25. 4. 1958.

⁷⁰ SR-DAMSP-PA, 1958., Argentina, f. 4, d. 43, s. 410619, „Zabeleška Pitanje ekstradicije Pavelića” od 5. 5. 1958., 2.

⁷¹ SR-DAMSP-PA, 1958., Argentina, f. 4, d. 43, s. 413981, „Pitanje ekstradicije Pavelića” od 11. 6. 1958.

je pri stavu da je „potpuno politički isključeno da ičim potvrdimo da nećemo Pavelića suditi na smrt”. Na kraju je dogovoren prijedlog da se u novoj noti prihvati reciprocitet, a da se drugi dio formulira tako da će Vlada FNRJ razmotriti davanje izjave o smrtnoj kazni kad argentinska vlada donese pozitivno rješenje o zahtjevu za ekstradiciju.⁷² Takav je odgovor i dostavljen drugoj strani.

U analizi situacije iz rujna 1958. DSIP je tvrdio da se argentinska vlada nije potrudila uhititi Pavelića niti ga pronaći, kao i da bi joj najviše odgovaralo da se predmet likvidira. Zaključeno je da ne treba žuriti u daljnjem postupku jer bi urgiranje moglo dovesti do negativnoga odgovora po pitanju ekstradicije ili pak pozitivnog, što bi opet dovelo do toga da se postavi pitanje izjave da se Pavelić neće osuditi na smrt. I jedno i drugo bilo je neprihvatljivo za jugoslavenske vlasti.⁷³ U takvoj atmosferi dočekana je vijest o Pavelićevoj smrti u Španjolskoj, čime je i slučaj njegove ekstradicije postao bespredmetan.

Zaključak

Diplomacija socijalističke Jugoslavije vodila je praktično osmogodišnju borbu s argentinskim državnim organima vezano za izručenje nekadašnjega poglavnika NDH Ante Pavelića, počevši od prvoga zahtjeva za ekstradiciju iz svibnja 1951. Ta je djelatnost od početka bila osuđena na neuspjeh prije svega zbog nedostatka volje argentinske administracije da izađe ususret jugoslavenskoj strani, nedostatka ugovora o ekstradiciji između dvije zemlje, generalnoga stava argentinske javnosti protiv izručenja, ali i veza koje je Pavelić imao s određenim tamošnjim funkcionarima. Argentinska strana pokušavala je obmanuti predstavnike FNRJ plasirajući informacije da se Pavelić ne nalazi na teritoriju njihove zemlje, odnosno da je prešao u Urugvaj. Jugoslavenska diplomatska služba relativno je brzo uspijevala doznati pravo stanje, ali nije imala mnogo aduta da stvar promijeni. Takva situacija nije se mijenjala bez obzira na pad Perónova režima u rujnu 1955. Nakon atentata na Pavelića 1957. FNRJ je promijenila taktiku i tražila izručenje na osnovi argentinskoga zakona koji se ticao „običnih” kriminalaca, a ne političkih krivaca. Ta je taktika imala jednu slabu točku, a to je činjenica da argentinsko zakonodavstvo nije predviđalo smrtnu kaznu, koja je Paveliću bila praktično zajamčena u Jugoslaviji. Dakle, princip reciprociteta koji se Argentinu nudio podrazumijevao je izjavu da Paveliću neće biti izrečena smrtna kazna. To jugoslavenske vlasti nisu mogle prihvatiti niti javno priopćiti. Samim time došli su u apsurdnu situaciju da im nije odgovarao ni negativan odgovor o ekstradiciji ni pozitivan koji bi isključivao mogućnost izricanja smrtne presude. Pavelićeva smrt 1959. donijela je u neku ruku olakšanje objema stranama.

⁷² SR-DAMSP-PA, 1958., Argentina, f. 4, d. 43, s. 416026, „Ekstradicija zločinca Pavelića” od 2. 7. 1958.

⁷³ SR-DAMSP-PA, 1958., Argentina, f. 4, d. 43, s. 422123, „Ekstradicija zločinca Pavelića” od 15. 9. 1958.

Arhivski izvori

SR-AJ-130: Srbija, Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 130, Savezno izvršno veće.

SR-AJ-212: Srbija, Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 212, Savezni sud Jugoslavije.

SR-AJ-507: Srbija, Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 507, SKJ – Komisija za međunarodne odnose i veze.

SR-AJ-836: Srbija, Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 836, Kabinet maršala Jugoslavije.

SR-DAMSP-PA: Srbija, Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd, Politička arhiva: Argentina, Brazil, Razno.

SR-IAB-BIA: Srbija, Istorijski arhiv Beograda, Beograd, fond Bezbedonosno-informativna agencija, dosije Milana Stojadinovića.

Objavljeni izvori

PAVLOVIĆ, Momčilo, prir. *Istorija građanskih partija u Jugoslaviji 1918-1945*, tom II. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008.

Literatura

ADRIANO, Pino; CINGOLANI, Giorgio. *Nationalism and Terror: Ante Pavelic and Ustasha Terrorism from Fascism to the Cold War*. Budapest; New York: CEU Press, 2018.

Borba (Beograd), 1951.

Corriere della Sera (Rim), 1955.

DELIĆ, Ante. „Djelovanje Ante Pavelića 1945. – 1953. godine”. Doktorski rad, Sveučilište u Zadru, 2016.

GOŃI, Uki. *The Real Odessa: Smuggling the Nazis to Peron's Argentina*. London: Granta books, 2002.

KRIZMAN, Bogdan. *Pavelić u bjekstvu*. Zagreb: Globus, 1986.

„Oko magazin: Blagoje Jovović i Ante Pavelić – bilo jednom u Argentini”. RTS Oko – službeni kanal, 30. 1. 2020. Pristup ostvaren 14. 1. 2023. https://www.youtube.com/watch?time_continue=2&v=zuWuksp-GqE&feature=emb_logo.

Politika (Beograd), 1951.

SELINIĆ, Slobodan. *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945-1952*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013.

SIMIĆ, Bojan. *Jugoslavija i Argentina 1946-1955*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2021.

SIMIĆ, Bojan. *Stojadinović u Argentini*. Beograd; Novi Sad: Institut za evropske studije; Fondacija „Svetozar Miletić”, 2022.

Tko je tko u NDH. Zagreb: Minerva, 1997.

SUMMARY

Yugoslav Diplomacy and the Question of Ante Pavelić's Extradition from Argentina

The former leader of the Independent State of Croatia Ante Pavelić was in Argentina from November 1948. Yugoslav diplomats found out about this in the following months. In the first period they gathered information considering Pavelić's whereabouts and submitted formal inquiries to the Argentine Ministry of Foreign Affairs. When Pavelić's activities became more frequent and more organized, especially with the forming of his government in exile, Yugoslav diplomacy decided to act. In May 1951, the formal extradition was asked. It appears that Argentina never officially replied to the request. The Yugoslav side continued to put pressure on the Argentine Ministry of Foreign Affairs, which made them change their tactics. Obviously, in agreement with Pavelić himself, they tried to make it appear that he had left Argentina and moved to Uruguay. In order to support this hypothesis, Pavelić made his speeches through Radio Montevideo and in interviews, he insisted that journalists write that he was anywhere but Argentina. Argentine officials also spread rumors that he was in Uruguay in conversations with Yugoslav colleagues. Very soon they saw through this game because it was clear that Pavelić was still in Buenos Aires.

In the following years there was a similar game. Yugoslav diplomacy tried to convince Argentine colleagues that Pavelić was in their country and they that he was not. The fall of the Peron regime in 1955, did not change the situation. The Yugoslav side tried to use the animosity that the new government had for its predecessors but with little success. Only in 1957 did the situation change as a result of an assassination attempt on Pavelić. At that point it was clear that he was still in Buenos Aires. Yugoslav diplomacy made another request for his extradition only a few days after the assassination attempt. The pressure that was exerted led Pavelić to go into hiding, first in Argentina after which he fled to Chile and finally to Spain at the end of 1957. Unaware of the fact that Pavelić left Argentina, Yugoslav diplomacy continued to fight for his extradition in the following year. They changed tactics and asked for extradition, according to the Argentine law relating to common criminals. This attempt had a flaw in its design. The death penalty that obviously awaited Pavelić in Yugoslavia was not allowed by Argentine laws. The Yugoslav side put itself in a difficult situation because it could not bring itself to declare that Pavelić would not be sentenced to death after extradition. This urged them to slow down the process even more. Pavelić's death in 1959 put an end to this eight year long procedure for his extradition to Yugoslavia.

Key words: Yugoslavia; Argentina; Ante Pavelić; extradition; diplomacy